

Makale Bilgisi/Article Info

Geliş/Received: 21.10.2024 Kabul/Accepted: 19.12.2024

Araştırma Makalesi/Research Article, ss./pp. 281-292.

## MEVLÂNÂ'NIN GAZELLERİNDE KONU ÇEŞİTLİLİĞİ, KIŞ GAZELİ

Fahrettin COŞGUNER<sup>ii</sup>

### Öz

Klasik edebiyatımızda gazellerin konusu genelde aşk olmakla birlikte Mevlânâ hayata dair tüm konuları gazellerinde işlemiştir. Onun amacı inançlarını, düşüncelerini insanlara aktarabilmektir. Bunun için şiiri bir araç olarak kullanmıştır. Mevlânâ en kısa gazellerinde bile çok sayıda konuyu ele almış ve muhatabına anlatmak istediği düşünceyi vermiştir. Bu makalede ele alınacak onbeş beyitten oluşan bir gazelin her beytinde farklı bir konuya değinerek ayet, peygamber kıssası, hadis, tasavvuf anlayışı, toplum hayatı, insan psikolojisi gibi çok şeylerden bahsetmiştir. Bu gazel, Mevlânâ'nın şiirlerindeki mevzuların çokluğunu ve zenginliğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu bir gazel bile onun bilgisinin derinliğini, toplumun dertleriyle nasıl ilgili olduğunu, herkesin seviyesine nasıl inebildiğini açıkça ortaya koymaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Mevlânâ, Gazel, Dîvân-ı Kebîr, Kış.

### *Subject Diversity in Mawlana's Ghazals, Winter Ghazal*

### Abstract

Although the subject of ghazals in our literature is basically love, Mawlânâ dealt with all subjects related to life in his ghazals. His aim was to convey his beliefs and thoughts to people. He used poetry as a tool for this. Even in his shortest ghazals, Mawlânâ dealt with many subjects and gave the lesson he wanted to explain to his addressee. In each couplet of a ghazal consisting of fifteen couplets, which will be discussed in this article, he touches upon a different subject and mentions many things such as verse, prophet's parable, hadith, mysticism, social life, human psychology. This ghazal is important in terms

<sup>i</sup> Bu gazel Divan-ı Kebir, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, Müzeli Yazma Kitaplar, 68 ve 69 Numara'da Kayıtlı Yazma Nüsha'da 1/28a'da, Furuzanfer baskısında ise 2043 numarada yer almaktadır.

- |    |  |                                      |
|----|--|--------------------------------------|
| 1  | İddiyâ çe gıft beymen hezim bene çu xormen | گر دی نکرد سرما سرمای هر دو بر من    |
| 2  | سرما چو گشت سرکش هیزم bene در آتش          | هیزم دریغت آید هیزم به است یا تن     |
| 3  | نقش فناست هیزم عشق خداست آتش               | درسوز نقش ها را ای جان پاکدامن       |
| 4  | تا نقش را نسوزی جانت فسرده باشد            | مانند بت پرستان دور از بهار و مؤمن   |
| 5  | در عشق همچو آتش چون نقره باش دلخوش         | چون زاده خلیلی آتش تو راست مسکن      |
| 6  | آتش به امر یزدان گردد به پیش مردان         | لاله و گل و شکوفه ریحان و بید و سوسن |
| 7  | مؤمن فسون بداند بر آتشش بخواند             | سوزش در او نماند ماند چو ماه روشن    |
| 8  | شباباش ای فسونی کافند از او سکونی          | در آتشی که آهن گردد از او چو سوزن    |
| 9  | پروانه زان زند خود بر آتش موقد             | کو را همی نماید آتش به شکل روزن      |
| 10 | تیر و سنان به حمزه چون گلفشان نماید        | در گلفشان نپوشد کس خویش را به جوشن   |
| 11 | فرعون همچو دوغی در آب غرقه گشته            | بر فرق آب موسی بنشسته همچو روغن      |
| 12 | اسیان اختیاری حمال شهریاری                 | پالان کشند و سرگین اسیان کند و کودن  |
| 13 | چو لک است منطق بر آسیای معنی               | طلاحون ز آب گردد نه از لکلک مقنن     |
| 14 | وز لکلک بیان تو از دلو حرص و غفلت          | در آسیا در افقی یعنی رهی مبین        |
| 15 | من گرم می شوم جان اما زگفت و گوئی          | از شمس دین زرین تبریز همچو معدن      |

Mef'ûlü, fâ'ilâtün, mef'ûlü, fâ'ilâtün, 1/311, 2043, 1/28a

<sup>ii</sup> Kırıkkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, e-posta: fahrettincosguner@yahoo.com, ORCID ID: 0009-0003-8060-6845.

of showing the multiplicity and richness of the subjects in Mawlana's poems. Even this one ghazal clearly demonstrates the comprehensiveness of his knowledge, how he was concerned with the problems of society, and how he was able to reach the level of everyone.

**Keywords:** Mawlana, Ghazal, Divan-ı Kebir, Winter.

### **Extended Abstract**

The subject of ghazals, a genre of verse literature, is usually love. Then comes the depictions of nature. Mawlana, on the other hand, subjected everything about life to his poems and ghazals. He used poetry as a tool and conveyed his ideas and thoughts to people. In other words, poetry and art were not a goal for him, but a tool. We see this purpose of Mawlana in all his works as well as in his ghazals. From the shortest ghazal to the longest ghazal, he dealt with many religious and social issues. This feature is also noticeable in his ghazal, which we will discuss here and consists of fifteen couplets. In each couplet of the ghazal, he touched upon a different subject, such as verse, hadith, prophet parables, mysticism, nature, social life, human characteristics. We have tried to evaluate this ghazal in order to prove this claim. Even this ghazal of Mawlana clearly reveals his vast knowledge, how closely he was concerned with the problems of the society in which he lived, and how he was able to descend to the level of his interlocutors. In doing so, Mawlana has applied the three indispensable features of classical poetry in the most beautiful way. These features are *vezin*, i.e. metre of prosody, rhyme and imagination. He did not ignore the aesthetics of art while putting forward his ideas and thoughts. In this respect, he has taken his rightful place among the world's greatest poets. Mawlana's masters in poetry are Senai and Attar. After him, many poets wrote poems taking him as an example.

Mawlana's ghazals do not have a title. Since he mentions the winter season in the first couplets of this poem, we named this poem 'Winter'. In the first couplet, Mawlana says that as the winter season, which is a fact of life, approaches, preparations should be made accordingly. Then he immediately mentions the necessity of protecting one's own body and health. Property is all for human beings. The most important part of this health is our spiritual existence. We need to strengthen our spirituality by sacrificing our material wealth. World life is like a harsh winter season. The afterlife is like spring with all its beauties.

In the following, Mawlana compares love to a fire that purifies precious metals. Therefore, one should not be afraid of burning and fire. Just like Abraham. Allah's power is sufficient for everything. He can change the nature of things in an instant. In proportion to one's love, he can endure, be patient and tolerate the troubles that may come from his beloved. The Creator has informed His servants how to cope with troubles and calamities through His books and messengers. He does not burden us with burdens we cannot bear. These troubles and afflictions are for testing and for the servants to be more attached to their Lord and to ask for His help. There are many solutions for the believers. It is necessary to turn to these ways properly. Necessary things should be fulfilled. Effort is from the servant and the result is from Allah.

The lover gives up his own material existence for the sake of his beloved. He sacrifices himself in order to be one with him for a moment. Like a butterfly throwing itself into the flame of a candle. In that fire, his own material body disappears. It shines the flame for a very short time and disappears. It is to destroy this mortal self in the *Baki-yi Zülcelal* and to gain *ibka*. This is called 'Fenafillah' level in Sufism. Those who die on this path become immortal in the real sense. The clearest example of the verse 'Do not call those who are killed in the way of Allah dead' is the leader of the martyrs, Hz. Hamza. He did not use armour in battle in order to become a martyr and was martyred in the Battle of Uhud.

Then Mawlana reminds the parable of Moses and Pharaoh and makes an analogy to ayran and oil. Since Pharaoh was like ayran, he disappeared into the water, while Moses and those who believed in him remained on the water and were saved because they were like oil.

Man should do deeds befitting him, because he is the honoured of the creatures. Allah has taken man as an interlocutor to recognise Himself and to inform others about Him. The servant should be aware of this and regulate his behaviour accordingly. Man has been entrusted with a great responsibility.

*Speech is one of the most perfect features given to human beings by Allah. It is necessary to use this valuable feature properly and in the most beautiful way. But just talking alone does not mean anything. Words must turn into deeds.*

*Again with an example from life, Mawlana says that man should get rid of things that do not add value to him, just like getting rid of the excesses in the mill while the wheat turns into flour. As long as a person can get rid of harmful features, he increases his value and advances his spiritual development. The things that prevent this progress are a hindrance on the road travelled.*

*Mawlana used the pseudonym Shams in the last couple of his ghazal and mentioned that he could not prolong the word because he thought of him. The pseudonym Shams, with its various forms, is the pseudonym he used most in his ghazals. This is an indication of how much Mawlana was identified with Shams. Seeing this pseudonym, one might think that the ghazal belongs to Shams.*

*As can be seen only in this one ghazal, Mawlânâ touched upon different subjects in each of his works. He conveyed the vital issues and the issues he wanted to explain to his interlocutor with very beautiful examples. With this feature, Mawlana went beyond the known ghazal format and added a new dimension to the ghazal. With this and many other characteristics, he was a pioneer in the development of Turkish poetry in Anatolia and a source of inspiration for later poets. At the same time, his works have been read for eight centuries with all their vitality.*

## Giriş

**H**z. Mevlânâ'nın eserleri bir amacı ve misyonu yerine getirmek üzere yazılmıştır. İslam inancını ve tasavvuf düşüncesini ortaya koyduğu şiirlerinde de sanattan çok yüklenmiş olduğu bu sorumluluğu insanlara ulaştırma hedefini gütmüştür. Yani şiir Mevlânâ için amaç değil araçtır. Bununla birlikte onun şiirleri edebî sanatlar bakımından da tarihte gelmiş geçmiş en meşhur eserler arasında yerini almıştır. "Mevlânâ'nın şiirdeki en önemli üstatları Senâî (ö. 525/1131) ve ondan sonra gelen Şeyh Attâr-ı Nişâbûrî'dir (ö. 618/1221). Mevlânâ bu iki şairi de geçmiş; ondan sonra Anadolu'da şekillenecek olan Türkçe edebiyata da yön vermiştir. Aynı zamanda Mevlânâ ile birlikte tasavvufî şiir İslam coğrafyasında hızla yayılmıştır." (Kırlangıç, 2007, s. 220). Mevlânâ'nın Senâî ve Attâr'ı örnek aldığına delil şu beyiti gösterilebilir:

جانى كه رو اين سو كند با بايزيد او خو كند يا در سنایى رو كند يا بو دهد عطار را

*Bu yöne yönelen can, onun Bayezid'yle hemhal olur. Ya Senai'ye yönelir ya da Attar'ı koklar.* (Mevlânâ, 2000, Gazel 24)

Mevlânâ'nın şiire bakış açısını göstermesi bakımından şu beyitleri de oldukça anlamlıdır:

چون قلاسنگ است و اندر ضبط

معنى اندر شعر جز با حَبَطِ نيست

*Şiirin içinde anlam, yanlış yola gitmekten başka bir şey değil; çünkü sapan taşı gibidir, zaptolunmaz.* (Mevlânâ, 2007, I/1529b)

گویدم مندیش جز دیدارِ من

قافیه اندیشم و دلدارِ من

قافیه دولت توی در پیشِ من

خوش نشین ای قافیه اندیشِ من

حرف چه بود خارِ دیوارِ رزان

حرف چه بود تا تو اندیشی از آن

تا که بی این هر سه با تو دم زَم

حرف و صوت و گفت را بر هم زَم

*Kafiye düşünürüm, ama sevgilim bana der ki: "Beni görmekten başka bir şey düşünme.*

*Ey benim kafiye düşününüm! Hoşça otur. Benim yanımda devlet kafiyesi sensin.*

*Söz nedir ki sen onu düşünüyorsun? Söz nedir? Üzüm bağlarının duvar dikenini.*

*Sözü, sesi ve konuşmayı birbirine vurayım da, seninle bu üçü olmadan konuşayım.* (Mevlânâ, 2007, I/1728-31b)

Şiirin bir imân işi olduğu bütün sınırsızlığı ile Mevlânâ'da görülür. Şiirin büyük kültür, geniş bilgi işi olduğu yine onda belirir. Şiirin ufuklara sığmaz doğuşlar, ilhamlar işi olduğu, söz ustalığı, kelime, deyim bolluğu, âhenk, duygu, fikir zenginliği eseri olduğu yine hep Mevlânâ'nın şiirleri delil tutularak anlaşılır. (Kabaklı, 2009)

Mevlânâ'nın Dîvân-ı Kebîr'de yer alan 3200 civarındaki gazeli de hem sanat hem de dinî anlayışı yayma işlevlerini hakkıyla yerine getirmektedir. Gazel sahasında zirvelere çıkmakla birlikte inanç, fikir ve düşüncelerini bir bir insanlığa sunarak 13. yy.'dan beri rehberlik yapmış ve yapmaya da devam etmektedir.

## Kış Gazelinin İncelenmesi

Haluk İpekten'in DİA'da açıkladığına göre; "gazel" kelimesi sözlükte "kadınlarla sevgi üzerine konuşmak, söyleşmek" anlamına gelir. Arap edebiyatında gazel bir nazım şekli olmayıp kasidelerin başında aşktan, sevgiliden söz eden bölümlere verilen addır ve "nesîb" karşılığında kullanılmıştır. Daha sonraları şairin aşk, sevgili, şarap, bahar gibi coşkulu haller karşısındaki duygularını anlatan şiirlere uzun yahut kısa olsun gazel denilmiştir. (İpekten, 1996, ss. 440-442).

Mevlânâ'nın Dîvân-ı Kebîr ya da Külliyyât-ı Şems adını verdiği eserinde "Kış"<sup>1</sup> başlığını verdiğimiz bir gazeli ele alınarak bu çalışmada onun ne kadar geniş bir konu yelpazesi çizdiği gösterilmeye çalışılmıştır.

### Birinci beyit:

دیدى چه گفتم بهمن هیزم بنه چو خرمنگر دى نکرد سرما سرمای هر دو بر من  
Gördün mü karakış ne dedi? Harman gibi odun yığı, kış soğuk yapmazsa ikisinin de soğukluğu bana.

Daha gazelin ilk beyitinde Mevlânâ bir tasvir, bir güzellik unsurundan değil doğrudan doğruya hayatın bir gerçekliğinden bahseder ve insanlara, yaklaşmakta olan kış şartlarına hazırlık yapmalarını tavsiye eder. Bunun bir realite olduğunu belirterek bunun aksine bir durum olursa da bütün sorumluluğu üstleneceğini söylemektedir. Yani bu tavsiyeyi verirken kendinden son derece emindir.

### İkinci beyit:

سرما چو گشت سرکش هیزم بنه در آتش هیزم دریغت آید هیزم به است یا تن  
Soğuk, baş çekti, şiddetlendi mi ateşe odun at; odunu sakınmıyor musun, odun mu daha iyi, beden mi?

Bu beyit de aslında birinci beytin devamı gibi ancak Mevlânâ burada "Madde mana içindir." hakikatini dile getirir. Bu dünyadaki kazançlarımız ve uğraşlarımız insan hayatını sağlıklı bir şekilde devam ettirmek ve emaneti gerçek sahibine kusursuz teslim etmek içindir. Sâdî-yi Şîrâzî'nin dediği gibi "Mal ömrün selameti içindir, ömür mal biriktirmek için değildir."<sup>2</sup> (Sâdî, 2018, s. 179)

### Üçüncü beyit:

نقش فناست هیزم عشق خداست آتش درسوز نقش ها را ای جان پاکدامن  
Odun, yokluk suretidir, ateşe Allah aşkıdır; ey eteği temiz can, suretleri, şekilleri yak, yandır.

Mevlânâ bu beyitte teşbih sanatını kullanarak verdiği nasihatten hakikate geçiş yapıyor. Odunun yok olmaya mahkûm maddî varlık alemi olduğunu, ateşin ise varlık

<sup>1</sup> Mevlânâ gazellerine başlık yazmamıştır. İlk beyitlerde kıştan bahsettiği için böyle bir başlık tarafımızca uygun görülmüştür.

<sup>2</sup> Bkz. Gülistan, Sekizinci bab, نه عمر از بهر گرد کردن مال مال بهر آسایش عمرست

gayemiz olan Allah aşkını temsil ettiğini söyler. İnsan o Allah aşkıyla maddî ve kesif varlığını eritmeli, manevî yönünü beslemeli ve kuvvetlendirmelidir. Aslında maddî suret alemi mana dünyasını beslemek için vardır ve onun hizmetindedir. Temiz insanların bunun farkında olmaları gerekir.

#### Dördüncü beyit:

تا نقش را نسوزی جانت فسرده باشد      مانند بت پرستان دور از بهار و مؤمن  
*Suretleri yakmadıkça canın üşür, donar; puta tapanlar gibi bahardan, eminlikten uzak kalır.*

Bu beyit bir üstteki beytin devamı olarak maddenin mananın hizmetinde olmadığı takdirde neler olabileceğini beyan eder. Bu iki alem yani kişinin fiziksel varlığıyla gönül dünyası birbirine ters orantılıdır. İnsan hangisine ağırlık verirse diğeri zayıf kalır. Ruhun beslenebilmesi için maddî varlıktan fedakarlıklar yapılması gerekmektedir; az yemek, az uyumak gibi. Görünüş, suret adeta bir puta benzetilmiş ve bunlarla iştilal etmek ve fazla zaman harcamak adeta puta tapmak gibi görülmüştür. Puta tapanların ise sadece bu dünyaları vardır. Bu dünya da ahirete nispetle kış mevsimi gibidir; zorluk ve çile mevsimidir. Ahiret ve cennet hayatı, bütün güzelliklerin ortaya çıktığı huzur, neşe ve güven ortamı olan bahar mevsimine benzer. Buna da inananlar kavuşacaktır. İnanmayanların ise böyle bir umudu yoktur.

#### Beşinci beyit:

در عشق همچو آتش چون نقره باش دلخوش      چون زاده خلیلی آتش تو راست مسکن  
*Ateşe benzeyen aşkta, gümüş gibi gönlünü hoş tut; mademki Halil'in oğlusun; ateş yurdundur senin.*

Bu beytinde Mevlânâ aşkı değerli madenleri ayrıştıran ateşe benzetmektedir. Altın, gümüş gibi madenleri kullanılabilir hale getirebilmek için ateşte eritmek gerekir. Aşk da insanı yakan, arındıran, saflaştıran, olgunlaştıran bir iksirdir. Aşk sayesinde kişi basit, süflü duygu ve hislerinden arınır, gerçek değerini kazanır.

İkinci mısradaki Hz. İbrahim'in ateşe atılması kıssasına telmih vardır.<sup>3</sup> Peygamber Efendimiz de Hz. İbrahim'in soyundandır. Nemrut, Hz. İbrahim'i ateşe attığında ateş onu yakmamış, cennet bahçesi gibi bir bahçeye dönüşmüştür. Bizlerin de Hz. Muhammed'in ümmeti olduğumuz için ateşten korkumuzun olmaması gerekir. Şahsımızı değerli hale getirecek olan aşk ateşidir. Mevlânâ, Mesnevî'nin baş kısmında; "Neyin sesi aşk ateşidir hava değil. Kimde bu ateş yoksa, yokolsun." (Mevlânâ, 2004, I/9 b) buyuruyor. Yani aşk ateşine sahip olmak, onunla yanıp tutuşmak insan olmamızın bir gereğidir.

#### Altıncı beyit:

آتش به امر یزدان گردد به پیش مردان      لاله و گل و شکوفه ریحان و بید و سوسن  
*Ateş, Allah'ın emriyle erlere lâle olur, gül olur, çiçek olur, reyhan, söğüt, süsen olur.*

<sup>3</sup> Bkz. Kur'an-ı Kerim, Enbiya Suresi 218/69: "Ey ateş! İbrâhim'e serin ve selâmet ol!" diye emrettik.

Bu beyitte önceki beytin devamı şeklinde Hz. İbrahim kıssasının devamını anlatmaktadır. Allah'ın gücü her şeye yeter. O, Kadir-i mutlaktır; bir anda her şeyin tabiatını tersine çevirme kudretine sahiptir. Kendisine hakkıyla inananları hiçbir zaman yalnız bırakmaz ve mağdur etmez.

Seven kişi maşuğundan gelecek olan tüm eziyet ve cefaları zevk ve safa gibi görür. Bakî'nin meşhur beyti gibi:

*Yardan cevır u cefa lütf u kerem gibi gelür. Gayrdan mihr u vefa derd u elem gibi gelür.*  
(Küçük, 1994, s. 192)

Yaratıcıdan gelebilecek sıkıntılara karşı sabır gösterebilmek, ona karşı beslediğimiz sevgi ve muhabbetle mümkün olabilecektir. İnsanlık tarihi hep bunun örnekleriyle doludur. Başta peygamberler olmak üzere Allah dostlarının karşılaştıkları musibetler karşısında gösterdikleri sabır ve tahammülün başka bir açıklaması olamaz.

#### Yedinci beyit:

*مؤمن فسون بداند بر آتشش بخواند سوزش در او نماند ماند چو ماه روشن*  
*İnanç sahibi, efsun bilir, okur o ateşe; onda yakıcılık kalmaz, aydınlık ay gibi olur.*

Allah Teala kendisine inananlara, karşılaştıkları güçlülere nasıl karşı koyabileceklerini gönderdiği elçilerle, kitaplarla ve onların yolundan giden insan-ı kamillerle göstermiştir. Mü'min için çaresizlik ve ümitsizlik söz konusu değildir. O kaldıramayacağımız yükleri bize yükletmez.<sup>4</sup> Bir dert vermişse mutlaka onun üstesinden gelebilme çaresini de nasip edecektir. Onun rahmetinden ümit kesilmez.<sup>5</sup> İnananlar dertten sıkıntıdan kurtuldukları zaman bir rahatlama ve ferahlık olur. Sonuçta sabır gösterip tahammül eden dert sahiplerine "oh" dedirtir. Bunlar Yaratıcının kullarını imtihanı ve denemesi ve de sadece kendisine sığınmaları, ondan yardım dilemeleri içindir.

#### Sekizinci beyit:

*شبابش ای فسونی کافتد از او سکونی در آتشی که آهن گردد از او چو سوزن*  
*Ey demiri bile eritip iğne gibi incelten ateşi yatıştırır efsun, sana aferin.*

Burada da önceki beyitte inananların sahip olduğu çare ve çözüm yollarını takdir edip bunların sürdürülmesini talep etmektedir. O çareler ateşi teskin edip, tesir ettiği gibi onu yararlı bir hale de dönüştürmektedir. Ateşin faydaları saymakla bitmez.

#### Dokuzuncu beyit:

*پروانه زان زند خود بر آتش موقد کو را همی نماید آتش به شکل روزن*  
*Ateş, kelebeğe pencere gibi görünür de o kendisini, bir anda o ateşe atar.*

<sup>4</sup> bkz. Kur'an-ı kerim; bakara suresi, 2/286. Ayet: "Allah hiçbir nefse gücünün yeteceğinden öte yük yüklemeyiz."

<sup>5</sup> Bkz. Kur'an-ı Kerim, Yusuf Suresi, 12/87. Ayet: "Allah'ın rahmetinden umut kesmeyin."

Bu beyitte Mevlânâ klasik edebiyatımızda sıklıkla kullanılan şem' ve pervane (mum ve kelebek) metaforunu dile getirmiştir. Kelebek hiç düşünmeden bir anda kendisini mumun alevine atar, mumun ateşini bir miktar arttırır ve kendisini yok eder. İşte bu "Fenafillah" mertebesinin bariz bir örneğidir. Pervane hiçbir zaman ateşe atılmak için tereddüt göstermez. "Pervane, ateşi düşünmez bile; aşka dalan cana düşünce, ayıptır" (Mevlânâ, 1374, Gazel 338). Ateşte yanmak onun için maşukun varlığında yok olmak, aslında kendi benliğini yok edip gerçek varlıkta var olmak demektir. Bu yüzden ateş ona bir pencere, bir kurtuluş olarak gözükür ve oraya atılmak için bir an bile tereddüt etmez. Maddî olarak kendini helak eder ama gerçek manada maşukuyla birleşir ve ikilik ortadan kalkar. Böylece zaten çok kısa olan maddî ve fani dünya hayatı beka bulmuş olur.

### Onuncu beyit:

تیر و سنان به حمزه چون گلفشان نماید در گلفشان نپوشد کس خویش را به جوشن  
Hamza'ya ok ve mızrak, gül saçan bir dal gibi görünür; güller saçılırken hiç kimse zırh giyinmez.

Bu beyitte Mevlânâ konuyu daha somut hale getirip İslam tarihinden örnek veriyor. Peygamber efendimizin amcası Hz. Hamza'nın Uhud Savaşında şehit düşmesi kıssasını dile getirmektedir. "Allah yolunda öldürülenlere "ölüler" demeyin, zira onlar diridirler, fakat siz farkında değilsiniz."<sup>6</sup> ayetine mazhar olmak için gözünü kırpmadan şehadete yürüyen ve "Seyyidü's-şüheda" lakabını alan Hz. Hamza'nın şehadeti esnasındaki halini anlatır. Görünüşte onun ölümüne sebep olacak olan ok ve yay ona gül dalı gibi gözükür. Bunun canlı örneği Hz. İbrahim'in ateşe atılmasıyla tarihte yaşanmıştır. Bu bilinçte olan Hz. Hamza kendisini koruma altına alacak bir zırh kuşanmamıştır. Çünkü şehitler ölüm acısı tatmayacak ve cennette Peygamberlerden sonraki makama kavuşacaklardır. Şehadetle öbür dünyaya geçiş göçlerin en güzelidir. Onun şehadetinin bereketiyle ölüm emrini veren Hind ve onu şehit eden Vahşi de sonunda iman etmiş ve mü'min olarak vefat etmişlerdir.

### Onbirinci beyit:

فرعون همچو دوغی در آب غرقه گشته بر فرق آب موسی بنشسته همچو روغن  
Firavun, ayran gibi suya gark oldu, halbuki Mûsâ, yağ gibi suyun üstünde kaldı.

Bu beyitte Mevlânâ peygamberler tarihinden Kur'an'da da sıklıkla geçen Hz. Musa ve Firavun olayını örnek getirir. Olay Kur'an'da şöyle anlatılır: "Bunun üzerine Musa'ya: Asân ile denize vur! diye vahyettik. (Vurunca deniz) derhal yarıldı (on iki yol açıldı), her bölük koca bir dağ gibi oldu. Ötekileri (Fir'avun ve askerlerini) de buraya yaklaştırdık. Mûsâ'yı ve beraberindekilerin hepsini kurtardık. Sonra ötekileri suda boğduk. Bunda şüphesiz ders vardır, ama çoğu inanmamıştır."<sup>7</sup> Hz. Musa'nın bu mucizesini Mevlânâ daha da akla yakınlaştırarak ayran ve yağ örneğini vermektedir. Yoğurt suyla karıştırıldığında ayran olan kısım suya iyice karışır ve artık

<sup>6</sup> Bkz. Kur'an-ı Kerim, Bakara suresi, 154. ayet.

<sup>7</sup> Bkz. Kur'an-ı Kerim, Şuara suresi, 63-67. ayetler.



ayırışmaz. Yağ ise suyun yüzeyine çıkar. İnanmayanlar için imkânsız gibi gözükken bu mucizeyi Mevlânâ günlük hayattan verdiği örnekle zihinlere daha da yakınlaştırmaktadır.

#### Onikinci beyit:

اسبان اختیاری حمال شهریاری      پالان کشند و سرگین اسبان کند و کودن  
Seçkin atlar padişahu taşırlar, ağır ve ahmak atlarsa palan yüklenirler, tezek taşırlar.

Bu beyitte Mevlânâ hayatın içinden örnekler vermeye devam ediyor. Sultanı taşıyacak olan bineğin sultana yaraşır olması lazımdır. İnsanlar da yaptıkları işe üstlendikleri vazifelere göre kıymet ve değer kazanırlar. Yaratıcının verdiği görev ve emirleri yerine getirenin değeri yücelir, yükselir. Adeta onun dünyadaki temsilcisi ve halifesi olur. Kulluk onu en yüce makamlara erdirir. Amacı, gayesi, uğraşısı, hedefi dünya olan, maddî alem olanlar ise o nispette alçalırlar ve değersiz hale gelirler. Çünkü mana karşısında maddenin çok da bir kıymet-i harbiyesi yoktur. Maddî varlıklar manaya hizmet edebildiği ölçüde değer kazanırlar. Sadece kendi şahsına münhasır kalan madde çürümeye, yok olmaya, fenaya mahkumdur. Bu yüzden insanın taşıdığı, üstlendiği görev ve sorumluluğun bilincinde olması ve ona göre hayatını tanzim etmesi gerekmektedir. “Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir”.<sup>8</sup>

#### Onüçüncü beyit:

چو لک لک است منطق بر آسیای معنی      طاحون ز آب گردد نه از لکلک مقنن  
Söz, mâna değirmeninde bir laklaka gibidir; değirmen suyla döner, esaslı lakırdıyla değil.

Bu beyitte Mevlânâ madde ve mana kıyasını yapmaktadır. Yunus’un buyurduğu gibi; “Bize didar gerek dünya gerekmez, Bize mana gerek dava gerekmez.” (Gölpınarlı, 2020, s. 190) Sadece lafla iştilal etmek, icraatta bulunmamak faydasızdır ve boşuna zaman kaybıdır. Ecdadımız da “Lafla peynir gemisi yürümez” diyerek bunu ne kadar güzel ifade etmiştir. Konuşmalar, sözler ne kadar güzel de olsa sonuçta bir fiile bir eyleme dönüşmüyorsa çok bir şey ifade etmez.

Yine Yunus’un ifadeleriyle:

“Ki sevdiğinden öte menzilin yok,      Asıl mana budur, söz kelecî çok.  
Bu yolda dava sığmaz, mana gerek,      Neyi kim sever ise anı gerek.” (Gölpınarlı, 2020, s. 190)

İnsanoğlunun hangi yolda ne ile gideceğini bilmesi gerekir. Bu dünya yolculuğunda yapması gerekenleri yerine getirmeli ve bu yaptıklarını dile getirmekten de kaçınmalıdır. Çok konuşanların çalışmaya, amele zamanları kalmaz.

#### Ondördüncü beyit:

وز لکلک بیان تو از دلو حرص و غفلت      در آسیا درافتی یعنی رهی مبین  
Sen beyanınla, lakırdınla, hırs ve gaflet kabından değirmene düşersin yani tamamen kurtulursun.

<sup>8</sup> Bkz. Kur’an-ı Kerim, Ahzab suresi, 72. ayet.

Bu beyitte Mevlânâ değirmen örneğini kullanmaya devam etmektedir: Değirmenin taşları buğdayı öğütüp un haline getirir. Bu şekilde buğday ekme olmaya hazır hale gelir, yani kepeğinden fazlalıklarından kurtularak öze dönüşür. İnsanda bulunan çok konuşma, hırs gösterme ve gaflet gibi istenilmeyen duyguların da törpülenmesi ve atılması gerekir. İnsan bu menfi özelliklerinden kurtulabildiği ölçüde manevî ilerlemeler kaydedebilir. Adeta bu hisler seyr-i süluk yolunda kişinin ayak bağlarıdır. Bunlardan kurtulmak aslında yok oluş değil gerçek varlığa kavuşmak anlamına gelir. Bir başka açıdan bir tane buğdayın tek başına fazla bir kıymeti olmaz. Ama öğütülüp unların içerisine karıştığında kendi maddî varlığını ezdirmekle birlikte ekmeğe katkı sağlar. Oradan da nebatî hayat mertebesinde insanî hayat mertebesine yükselir. Bunun da yolu kendi şahsî ve maddî varlığını yok etmekten, fenaya ulaşmaktan geçer.

### On beşinci beyit:

من گرم می شوم جان اما ز گفت و گو نی از شمس دین زرین تبریز همچو معدن

*Ey Can, hararetleniyorum amma dedi-kodudan değil, maden gibi olan altın Şemseddin'den dolay.*

Bu son beyitte Mevlânâ, heyecanının coşkusunun arttığını belirtmektedir. Bunun sebebi de gazel söylemesi ve bu esnada sözü uzatması değil, piri Şems-i Tebrîzî'yi hatırlamasından dolaydır. Kişinin sevdiğini görünce, ismini duyunca veya onu hatırlayınca heyecanlanması, hormonlarında, kan akışında birtakım değişikliklerin olması muhakkaktır. Bir de sevgilinin adı anıldığında başka söz söylenemez, ne denilse boşunadır, beyhudedir. O, varlıklar içerisinde en değerli, en üstün olandır. Mevlânâ'nın gazellerinde en çok kullandığı mahlasları *Şems*, *Şems-i Tebrîzî*, *Şemseddîn* ...dir. Bu yüzden *Dîvân-ı Kebîr*'in bir başka ismi de *Külliyât-ı Şems-i Tebrîzî*'dir. Sanki eser *Şems-i Tebrîzî*'ye ait gibi onun adını kullanmıştır. Zaten tasavvufta da kendini hiç saymak ve maşukunda yok olmak (fena fi'ş-şeyh) anlayışı vardır.

### Sonuç

Mevlânâ gazellerini daha çok *Şems-i Tebrîzî* üzerine yazmıştır. Onunla karşılaşması, ona olan derin bağlılığı, Mevlânâ'yı terk edip gitmesi, bu güzel dizelere ilham kaynağı olmuştur. Bununla birlikte yukarıda ele aldığımız gazelde de görüldüğü gibi bu şiirlerin içerisinde birbirinden farklı çok değişik konuları ele almıştır. Bu kadar farklı konulara değinmesi; bir taraftan etrafındakilerin ve muhataplarının problemleriyle yakından ilgilendiğini ve onlarla içiçe olduğunu göstermekle birlikte diğer yandan şiirlerinin anlaşılmasını ve şerhini güçleştirmektedir. Yani somut ve maddi dünya hayatından bahsederken birdenbire derin tasavvufi konulara, inanç, ruh ve gönül dünyasına yönelmektedir. Mevlânâ'nın gazellerini okurken günlük hayata dair konulara değindiğinde acaba bunların altında başka anlamlar mı ifade etmek istiyor, diye düşünmemek elde değildir. Onun şiirlerine ilişkin daha çok çalışmaların yapılması gerekliliği ortadadır. Çünkü Anadolu'da o dönemde yeni yeni hareketlenen Türkçe şiirin kaynağını oluşturan en temel taşlardan birisi de Mevlânâ'dır. Her ne kadar eserlerinin çoğunun dili Farsça olsa da bu topraklarda yaşamış ve bu kültürle beslenmiştir. Onun eserlerini değerlendirirken, Mevlânâ'nın hayatını bir bütün olarak gözden

geçirmek, tüm eserlerini ve tasavvuf dünyasını göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bütünün bir parçası bütün hakkında bilgi vermekle birlikte bütünü tam olarak ortaya koyamaz. Bizim bu çalışmamızda ele aldığımız gazel Mevlana'nın düşünce okyanusundan bir damla mesabesinde. Bu konuda daha çok çalışmaların gerekliliği muhakkaktır. Bir cümle, bir beyit veya bir şiirle kesin hükümlere varmak ve kanaat belirtmek çok isabetli olamaz ve yanıltıcı sonuçlara götürebilir.

## Kaynakça

- Gölpınarlı, A. (2020). *Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri* (XII. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İpekten, H. (1996). *Gazel. DİA.XIII*. İstanbul.
- Kabaklı, A. (2009). *Mevlânâ'nın Sanatı ve Şiir Anlayışı*.  
[https://akademik.semazen.net/article\\_detail.php?id=504](https://akademik.semazen.net/article_detail.php?id=504)
- Kırlangıç, H. (2007). *Mevlânâ'nın Şiir Anlayışı, Mevlânâ* (Edt. Osman Horata, Adnan Karaismailoğlu). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Küçük, S. (1994). *Baki Divanı Tenkitli Basım*. Ankara.
- Mevlânâ Celâleddîn Muhammed. *Divan-ı Kebir*, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, Müzelik Yazma Kitaplar, 68 ve 69 Numara.
- Mevlânâ Celâleddîn Muhammed. (1374hş.). *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems* (Tsh. Bedî'uzzamân Furûzânfer). Tahran: Nigâh Yayınları.
- Mevlânâ Celâleddîn Muhammed. (1379hş./2000). *Dîvân-ı Kebîr* (Nşr. Bedî'uzzamân Furûzânfer). Tahran: İntişârât-i Behzâd.
- Mevlânâ Celâleddîn Muhammed. (2007). *Mesnevî-i Ma'nevî* (Hzl. Adnan Karaismailoğlu, Derya Örs). Ankara: Akçağ Yay.
- Mevlânâ Celâleddîn Rumi. (2004). *MesnevîI-II* (Trc. Adnan Karaismailoğlu) (2. Baskı). Ankara: Akçağ Yay.
- Sâdî-yi Şîrâzî. (2018). *Gülistan* (Çev. Adnan Karaismailoğlu) (2. Baskı). Ankara: Akçağ Yay.